

اقتناع وجدان در دادرسی کیفری

نویسنده
حکمت‌الله شریفی

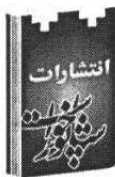

انتشارات شاپورخواست

خرم‌آباد

۱۳۹۸

سرشناسه	: شریفی، حکمت‌الله، ۱۳۴۱-
عنوان و نام پدیدآور	: اقناع وجدان در دادرسی کیفری / حکمت‌الله شریفی.
مشخصات نشر	: خرم‌آباد: انتشارات شاپورخواست، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۲۵۴ ص
شابک	: ISBN: 978 - 600 - 260 - 464 - 4
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه [۲۴۷]-۲۵۴.
عنوان قراردادی	: ایران. قوانین و احکام
موضوع	: ادله اثبات دعوی -- ایران
موضوع	: Evidence, Demonstrative-- Iran
موضوع	: اقرار (حقوق) -- ایران
موضوع	: Admissions (Law) --Iran
موضوع	: آیین دادرسی جزایی -- ایران
موضوع	: Criminal Procedure - -Iran
رده‌بندی کنگره	: ۱۷۸۰ KMH
رده‌بندی دیویی	: ۵۵۰.۶۴/۳۴۷
شماره کتاب‌شناسی	: ۵۷۴۲۱۱۰

اقناع وجدان در دادرسی کیفری

نویسنده

انتشارات شاپورخواست

خرم‌آباد، مهرماه ۱۳۹۸، ۰۹۱۶۳۹۸۴۰۱

www.Shapour-khast.ir

Email: info@shapour-khast.ir

حکمت‌الله شریفی

آمور کامپیوتری: لیلا صیادبیرانوند - طرح جلد: فاطمه سپه‌وندی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه - نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸

چاپ: روز

شابک: ۴ - ۴۶۴ - ۲۶۰ - ۶۰۰ - ۹۷۸

بها: ۴۰۰۰۰ تومان

فهرست

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۱
فصل اول	
کلیات	
مبحث اول: مفاهیم اقناع وجدانی	۱۷
گفتار اول: معانی لغوی اقناع وجدانی	۱۷
گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی اقناع وجدانی	۲۰
مبحث دوم: تاریخچه اثبات	۲۳
گفتار اول: دوره اختیار ذی نفع و رؤسای قبایل	۲۳
گفتار دوم: دوره قتال قضایی یا آزمایش ایزدی	۲۴
گفتار سوم: دوره دلایل قانونی	۳۲
گفتار چهارم: دوره دلایل معنوی یا اقناع وجدان	۳۹
گفتار پنجم: دوره دلایل علمی	۴۴
مبحث سوم: مبانی سیستم اقناع وجدانی	۵۰
مبحث چهارم: نظام‌های ادله	۵۵
گفتار اول: نظام ادله قانونی	۵۵
گفتار دوم: نظام اقناع وجدانی یا نظام آزاد ادله	۵۸

- ۶۳ ۱. محدودیت‌های نظام آزاد ادله
- ۶۳ ۱-۱. لزوم رعایت منطق، عقل و وجدان در صدور حکم
- ۶۷ ۲-۱. رسیدگی قضایی به دلایل
- ۶۹ ۳-۱. مشروعیت تحصیل دلیل
- ۷۲ ۴-۱. مستند بودن رأی
- ۷۲ ۵-۱. حصول جزم و یقین و اقناع وجدان
- ۷۵ گفتار سوم: نظام ادله مختلط
- ۷۸ مبحث پنجم: بررسی مقبولیت نظام‌های ادله
- ۷۸ گفتار اول: دلایل پذیرش سیستم ادله قانونی
- ۷۹ گفتار دوم: دلایل پذیرش سیستم اقناع وجدانی
- ۸۱ گفتار سوم: رجحان استفاده از وجدانی بر سیستم ادله قانونی
- ۸۴ مبحث ششم: بررسی موضع سیستم دادرسی کیفری ایران
- ۸۸ مبحث هفتم: دلیل و معیار اثبات
- ۸۸ گفتار اول: دلیل کیفری و اقناع وجدان
- ۸۹ گفتار دوم: معیار اثبات در امور کیفری و اقناع وجدان
- ۹۵ گفتار سوم: تکلیف متهم در ایجاد اقناع وجدان
- ۹۶ گفتار چهارم: معیار اثبات «فراتر از شک معقول»
- ۹۹ مبحث هشتم: علم قاضی
- ۱۰۰ گفتار اول: حجیت و اعتبار علم قاضی
- ۱۰۰ الف- آیات قرآن
- ۱۰۲ ب- روایات
- ۱۰۳ پ- اجماع
- ۱۰۷ گفتار دوم: علم قاضی و نقش آن در اقناع وجدان

فصل دوم

جایگاه سیستم اقناع وجدانی در دادرسی کیفری

- ۱۱۷ مبحث اول: اعتبار اقناع وجدانی دادرس در جرایم مستوجب قصاص و دیات
- ۱۱۹ گفتار اول: اثبات قتل عمد بر اساس سیستم اقناع وجدانی

- الف- اقرار در قتل و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۲۰
۱. شرایط تحقق اقرار ۱۲۱
- ۱-۱. عقل، بلوغ، اختیار و قصد ۱۲۱
- ۱-۲. صحت و صراحت اقرار ۱۲۳
- ۱-۳. تعدد و تکرار دفعات اقرار ۱۲۴
- ۱-۴. عدول از اقرار ۱۲۵
۲. قابل تجزیه بودن اقرار در امور کیفری ۱۲۶
۱. نحوه تحصیل اقرار ۱۲۸
۴. اقسام اثباتی اقرار ۱۲۹
- ب- شهادت در قتل و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۳۲
۱. ماهیت شهادت ۱۳۳
۲. شرایط شهادت و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۳۶
۳. شرایط شاهد و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۳۹
- ۳-۱. بلوغ ۱۴۰
- ۳-۲. عقل ۱۴۱
- ۳-۳. عدالت ۱۴۲
- ۳-۴. ایمان ۱۴۳
- ۳-۵. طهارت مؤلف ۱۴۳
- ۳-۶. عدم اشتغال به تکدی و ولگرد نبودن ۱۴۳
- ۳-۷. ذی نفع نبودن در موضوع ۱۴۴
- ۳-۸. نداشتن خصومت با طرفین یا یکی از آنها ۱۴۵
- پ- قسامه و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۴۹
- ت- علم قاضی در قتل و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۵۵
- ث- ثبوت قتل در «دادگاه» و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۶۰
- ج- ترتیب ادله در جرم قتل ۱۶۳
- چ- موضوع اثبات در جرم قتل ۱۶۴

- گفتار دوم: اثبات قطع عضو و جرح آن بر اساس سیستم اقناع وجدانی ۱۶۵
- گفتار سوم: اثبات جرایم مستوجب دیات بر اساس سیستم اقناع وجدانی ۱۶۶
- پ- مواردی از جنایت عمدی که قصاص در آن‌ها جایز نیست ۱۶۸
- مبحث دوم: اعتبار اقناع وجدانی دادرس در حدود ۱۷۷
- گفتار اول: اثبات زنا بر اساس سیستم اقناع وجدانی ۱۷۷
- الف- اقرار در زنا و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۷۷
۱. تخفیف تعزیر در زنا ۱۸۲
۱. انکار بعد از اقرار و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۸۳
- ۲-۱. انکار کمتر از چهار بار اقرار ۱۸۳
- ۲-۲. انکار بعد از چهار بار اقرار ۱۸۴
۳. آرای مرتب با اقرار در زنا ۱۸۵
۴. توبه بعد از اقرار ۱۸۹
- ب- شهادت در زنا و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۹۰
۱. شرایط عام ۱۹۱
۲. شرایط خاص ۱۹۳
- ۲-۱. ایضاح شهادت ۱۹۳
- ۲-۲. خصوصیات شهادت ۱۹۴
- ۲-۳. زمان شهادت ۱۹۴
۳. تعداد شهود و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۹۵
۴. توبه قبل و بعد از شهادت ۱۹۶
- پ- شبهه در زنا و تأثیر آن در اقناع وجدان ۱۹۸
- گفتار دوم: اثبات لواط بر اساس سیستم اقناع وجدانی ۱۹۹
- الف- اقرار در لواط و تأثیر آن در اقناع وجدان ۲۰۰
- ب- شهادت در لواط و تأثیر آن در اقناع وجدان ۲۰۲
- پ- علم قاضی در لواط و تأثیر آن در اقناع وجدان ۲۰۴
- گفتار سوم: اثبات مساحقه بر اساس سیستم اقناع وجدانی ۲۰۶

۲۰۸	گفتار چهارم: اثبات قوادی بر اساس سیستم اقناع وجدانی
۲۱۰	گفتار پنجم: اثبات قذف بر اساس سیستم اقناع وجدانی
۲۱۲	گفتار ششم: اثبات مصرف مُسکر بر اساس سیستم اقناع وجدانی
۲۱۵	گفتار هفتم: اثبات محاربه و افساد فی الارض بر اساس سیستم اقناع وجدانی
۲۱۷	الف- اقرار در محاربه و تأثیر آن در اقناع وجدان
۲۱۹	ب- شهادت در محاربه و تأثیر آن در اقناع وجدان
۲۲۱	پ- علم قاضی در محاربه و تأثیر آن در اقناع وجدان
۲۲۲	ت- بیاع در محاربه و تأثیر آن در اقناع وجدان
۲۲۳	گفتار هشتم: اثبات سرقت حدی بر اساس سیستم اقناع وجدانی
۲۳۲	مبحث سوم: ابطال اقناع وجدانی دادرس در تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده
۲۴۷	کتاب‌نامه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ سرآغاز نگارش هر حکیم

حکمت‌الله شریفی

قضاوت

در قضاوت، اقتناع وجدان غنیت است خواهی بخواه و خواه نخواه، ما نوشته‌ایم
ارزشِ اقتناع وجدان چند قیمت است!! دوست خواهد یا نخواهد، ما نگاشته‌ایم
حکمت‌الله شریفی

سپاس و ستایش فراوان باد ایزد متّان، آفریننده از سان، به وجود آورنده نظم و برهان،
اولین عدالت‌گستر جهان، آشکارکننده اسرار پنهان و اثبات‌کننده حقّ عالمیان و
رستگارکننده عدالت‌پیشگان، که اوست به بشریت اقتدار و توانایی کشف و اثبات حقایق
را عطا فرموده است.

شکر و سپاس خداوند حنّان و متّان را که به من زمان و امان داد و بتوانم در پرتو
انوار فیاض بخش او، این کتاب را در جهت اهداف قضایی با رویکرد کشف حقیقت و
ابتناء و اتکاء به اقتناع وجدان قضایی در امور کیفری تصنیف نمایم.

در نظام آزاد ادله یا نظام اقتناع وجدانی نه طرفین دعوا، محدودیتی برای ارائه و ابراز
دلیل دارند و نه دادرس مجبور است برای احراز حقیقت، خود را به دلیل خاصی وابسته
نماید. همان‌گونه که در درجه‌بندی و تعیین ارزش ادله نیز محدودیتی ندارد. البته
منظور از عدم محدودیت، آن نیست که قاضی هیچ الزام و تعهدی در استنباط و

استدلال خود ندارد؛ زیرا فرآیند دادرسی کیفری و اثبات جرم نیز دارای قواعد و شرایطی است که نادیده گرفتن و تخطی از آن‌ها جایز نیست.

پایه و بنیان این نظام، آن است که اثبات قضایی مبتنی بر اقناع وجدان است و اقناع وجدان را نمی‌توان به دلایل خاصی محدود کرد و این همان عملی است که با عدالت مطلق، سازگاری دارد و سبب رسیدن به واقعیت می‌شود.

برخی حقوقدانان عقیده دارند که سیستم حاکم بر دادرسی کیفری، نظام آزاد ادله است، اما اطلاع این نظر را نمی‌توان قبول نمود، بلکه این یک حقیقت است که قاضی کیفری نمی‌تواند از هر روش و راهی به حقیقت دست یابد و محدودیت‌هایی برای این نظام دادرسی وجود دارد. اتخاذ تصمیم و صدور حکم باید بر اساس قوانین و مقررات، منطق، عقل و وجدان باشد. تحصیل دلیل باید از طرق مشروع صورت گیرد. آراء صادره از محاکم باید مستند باشد و اینکه اقناع وجدان در رسیدگی‌های کیفری زمانی حاصل می‌شود که قاضی به علم و یقین رسیده باشد؛ زیرا صدور حکم با شک و تردید ارزش و اعتبار قضایی ندارد.

در سیستم «اقناع وجدانی»، که دو اصل؛ «تعمیل آزاد ادله» و «ارزیابی آزاد ادله» حاکمیت دارد، شیوه تهیه و تحصیل دلایل خارج از چهارچوب قانونی و مشروع نیست، بلکه رویکرد عقلایی بیرونی و درونی قابل توجهی دارد. طبق اصل اول؛ طرفین دعوی و قاضی در تهیه و ارائه ادله آزاد هستند و طبق اصل دوم، تصدی در کمال آزادی، ارزش ادله ابرازی را ارزیابی نموده و در پذیرش یا رد آن‌ها آزاد است. پذیرش و جریان دلیل در دعاوی کیفری بسیار آسان‌تر و انعطاف‌پذیرتر از دعاوی مدنی است. پذیرش و رد دلیل، بررسی جنبه‌های گوناگون و متفاوت دلیل، قدرت اثبات‌کنندگی دلیل و اعتبارات قاضی در تجزیه آن، قابل مقایسه با نوع مدنی نیست. این ویژگی‌ها که در این سیستم خود را نشان می‌دهد، وجه دیگری از استقلال آن را بیان می‌کند.

اختیارات قاضی در جمع‌آوری ادله و اثربخشی به آن‌ها زیاد است و به دور از ایرادات مستقیم طرفین ذی‌نفع می‌تواند به رد دلایل اقدام کند یا بخشی از دلایل را نپذیرد. طرفین دعوا در تهیه و ارائه دلیل در امور کیفری آزاد هستند. اما قاضی می‌تواند از روشی که طرفین دعوا برای او پیش‌بینی می‌کنند پیروی نکرده، بلکه خود با نوای وجدان به بررسی و جستجوی دلیل پرداخته و وجدان خویش را اقناع نماید. بنابراین

فقط دلایل و شواهد اقناع‌کننده ارزش و اعتبار قضایی دارد. در این کتاب با استفاده از روش تحلیلی- توصیفی سعی شده با بررسی ابعاد سیستم «اقناع وجدانی» یا نظام آزاد ادله در فرآیند دادرسی کیفری، نحوه و چگونگی اقناع وجدانی قاضی در رسیدگی‌های کیفری اثبات گردیده و راهکارهای عملی ارائه شود.

امروزه با پیشرفت بشر در ابعاد مختلف و فراهم بودن امکانات در زمینه‌های گوناگون، شرایطی حکمفرماست که پیشگیری از جرم و اثبات جرایم در دادگاه‌ها کار آسانی نیست؛ بلکه بسیار دشوار می‌باشد. در جامعه پیشرفته کنونی، مجرمان حرفه‌ای با وسایل و امکانات پُررفته دست به ارتکاب اعمالی می‌زنند که کمتر کسی می‌تواند به رموز کار آنان پی ببرد.

از دیرباز، ابراز واقعیت و تحقق عدالت کیفری در جوامع مختلف مورد توجه بوده و شیوه‌های گوناگونی برای اثبات جرایم متداول بوده است.

خداوند کریم در آیه ۸۵ سوره الحديد می‌فرماید:

«لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ...».

(همانا ما پیامبران خود را به ادله و موازنات (برای خلق) فرستادیم و برایشان کتاب و میزان (عدل) نازل کردیم تا مردم به عدالت قیام کنند).

با تفکر و تدبیر در آیه مزبور درمی‌یابیم که دال بر اهمیت خاصی برخوردار است و خداوند اراده نموده و اشخاصی را از میان مردم به عنوان «پیامبر» برای برقراری نظم و عدالت انتخاب کرده تا مردم را به نظم و عدالت و راستی دعوت نمایند. خداوند پیامبران خود را با ادله‌ای به میان مردم فرستاد تا رسالت آنان برای مردم اثبات گردد.

بنابراین، ادله و طرق اثبات هر موضوعی حائز اهمیت است. در حقوق موضوعه کشور، ضوابط و کاربرد دلیل در این جهت است که بتوان به وسیله آن واقعیت را کشف کرد. دلیل ارائه شده باید موجب علم و یقین قاضی شود و مقام رسیدگی‌کننده در صورتی می‌تواند به دلیل ابرازی اتکا نماید که آن دلیل در اثبات موضوع مطروحه وجدانش را قانع سازد.

در این کتاب سعی شده است که دلیل و نحوه تحصیل و کاربرد آن، ارزش و اعتبار آن بر مبنای اقناع وجدان مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین، کتاب حاضر در دو فصل ارائه می‌گردد:

فصل اول: این فصل به کلیات اختصاص دارد که بنا به اهمیت موضوع مورد نظر در این فصل به مباحثی تحت عناوین: مفاهیم اقناع وجدانی، تاریخچه اثبات، مبانی سیستم اقناع وجدانی، نظام‌های ادله، بررسی مقبولیت نظام‌های ادله، بررسی موضع سیستم دادرسی کیفری ایران، دلیل و معیار اثبات، علم قاضی، علم قاضی و نقش آن در اقناع وجدان پرداخته می‌شود که عناوین مذکور در هشت مبحث بیان می‌شود.

فصل دوم: در فصل دوم جایگاه سیستم اقناع وجدانی در دادرسی کیفری ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد که بسیار حائز اهمیت است. این فصل در سه مبحث تحت عناوین: اعتبار اقناع وجدانی دادرسی در قصاص و دیات، اعتبار اقناع وجدانی دادرسی در حدود و اعتبار اقناع وجدانی دادرسی در تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده توضیح داده می‌شود و هر مبحث شامل چندین گفتار می‌باشد که به طور مفصل به شرح جایگاه سیستم مزبور پرداخته می‌شود.

حکمت‌الله شریفی